

ПОЛОЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ ДОБРОВОЛЦИ В
СЪРБИЯ ПРЕЗ 1876 Г. СПОРЕД ЕДНА ДОПИСКА
ДО ВЕСТНИК „ВЪЗРАЖДАНЕ“. МИТ ИЛИ ИСТИНА?

Денис Иванов
Институт за исторически изследвания,
Българска академия на науките, България

THE SITUATION OF THE BULGARIAN VOLUNTEERS
IN SERBIA IN 1876 ACCORDING TO A REPORT
TO THE NEWSPAPER “VAZRAZHDANE.” A MYTH OR TRUTH?

Denis Ivanov
Institute for Historical Studies, Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

Abstract: At the end of the summer of 1876, in the Bulgarian political newspaper “Vazrazhdane”, was published one report from Belgrade, dedicated to the situation of the Bulgarian volunteers in the then-fought Serbo-Turkish war. The comparison between this document of the newspaper “Vazrazhdane” and other sources about the Bulgarian volunteer movement in 1876 shows that the mentioned report contains both real facts and some myths created with the aim of discrediting certain individuals. Therefore, the text that the editorial board of the newspaper received from Belgrade should be considered an important source of information, which, however, must be used carefully.

Keywords: newspaper “Vazrazhdane”, report, Belgrade, Bulgarian volunteers, Serbo-Turkish war, 1876

Известно е, че на 18/30 юни 1876 г. започналата преди около година Източна криза навлиза в нов етап. С цел да подкрепят националноосвободителната борба на своите сънародници в Босна и Херцеговина правителствата на Сърбия и Черна гора обявяват война на Османската империя (Манчев 1999: 193–194; Димитров, Манчев 1999: 398). Въпреки тежкия удар, понесен след жестокото потушаване на Априлското въстание, българите също не остават безучастни. Към Сърбия се насочват стотици български доброволци, които образуват чети и действат в подкрепа на сръбската армия.¹ Участието на българите в Сръбско-турската война от 1876 г. се превръща в една от най-обсъжданите теми в тогавашния ни периодичен печат. Настоящата публикация е посветена на сведенията, съдържащи се в една тематична дописка от Белград, поместена в издавания в румънския град Браила под редакцията на Тодор Пеев,² Светослав Миларов³ и Иван Драсов⁴ български политически вестник „Възраждане“⁵. Целта на изследването е да се потърси отговор на въпроса как белградският дописник на в. „Възраждане“ представя положението на българските доброволци в Сърбия – обективно или манипулативно.

¹ Повече за българското участие във войната на Сърбия и Черна гора срещу Османската империя вж.: (Хаджиниколова 1996).

² Учител, деловодител на Българското книжовно дружество в Браила и активен участник в национално-освободителното движение. Повече за Тодор Пеев вж. (Леков 1978).

³ Журналист и общественик; сътрудник на различни български и чужди периодични издания. Повече за Светослав Миларов вж. (Богданов 1966: 195–285).

⁴ Национален революционер; член-секретар на Централния български революционен комитет (ЦБРК) в Ловеч през 1871–1872 г. и на Българския революционен комитет (БРК) в Букурещ през 1875 г. Повече за Иван Драсов вж. (Иванов 2025).

⁵ Някои изследователи определят „Възраждане“ като вестник с революционно направление. Според други направлението на в. „Възраждане“ било непосредствено; първоначално революционно, а впоследствие – еволюционистко. Вж. (Стателова 1976: 325–326; Боршуков 1976: 388–389, и др.). Внимателният прочит на цялото съдържание на в. „Възраждане“ показва, че още от самото начало неговата редколегия залага на комбинацията от легални и нелегални средства за решаване на Българския въпрос. Вж. Възраждане (Браила), I, бр. 1, 5.06.1876; бр. 3, 22.06.1876; бр. 6, 04.08.1876; бр. 12, 26.08./7.09.1876; бр. 13, 29.08./10.09.1876; бр. 20, 25.09./7.10.1876 и др. Оттук можем да направим извода, че вестникът на Т. Пеев, Св. Миларов и Ив. Драсов не отговаря на традиционните представи нито за революционно, нито за еволюционистко периодично издание.

Дописката за положението на българските доброволци в Сръбско-турската война, която редколегията на в. „Възраждане“ получила от Белград, е с дата 12/24 август 1876 г. Самоличността на нейния автор засега остава неизвестна.⁶ В началото на текста дописникът говори за „трагедията“, наречена „движение на българите в 1876 [г.]“. Според него въпросната „трагедия“ включвала два акта – първият акт било Априлското въстание, а вторият – българското участие в Сръбско-турската война. И двата акта се изиграли „печално“ и завършили с „катастрофа“. През пролетта на 1876 г., чието настъпване било съпътствано от избухването на въстанието в България, между българските „корифеи“ се забелязало едно по-живо движение. На източната сръбска граница и по-специално в Кладово, Неготин и Зайчар започнали да се събират български доброволци, за които се планирало да преминат в България под предводителството на прочутите войводи Панайот Хитов, Филип Тотю, Ильо Марков и др. Но българските революционни работи били „така добре устроени“, че четиридесет дни след началото на бунта на сръбската граница нямало „повече от 600 души“. А българските войводи се извинявали, че не могат да потеглят към Балкана „преди да съберат 2–3000 души“. Малко по-късно, когато Сърбия вече се готвела да обяви война на Османската империя, в Белград взела връх онази сръбска „партия“, която мечтаела всичко на Балканския полуостров да бъде сръбско. Представителите на тази партия настоявали българските доброволци да се задържат в Сърбия и да не им се позволява да преминат в България. От думите на дописника става ясно, че той е бил убеден, че някои от българските войводи и други „добре познати личности“ тайно са помогнали „на хесапа на тая сръбска партия“.

⁶ Малко преди обнародването на въпросната дописка редколегията на в. „Възраждане“ получила едно писмо от Стефан Стамболов, съдържащо сведения за отношението на официална Сърбия към българските доброволци (Възвъзова-Каратеодорова, Жечев 2007: 325). Преди време това обстоятелство ми даде основание да предположа, че авторът на белградската дописка до в. „Възраждане“ може да е Ст. Стамболов (Иванов 2025: 482). Оказа се обаче, че между непознатият тогава за мен текст на Стамболовото писмо, препратено до редколегията на в. „Възраждане“ от Димитър Павлов Иванов, и публикуваната във в. „Възраждане“ дописка от Белград няма нищо общо. Ср.: Възраждане (Браила), I, бр. 11, 22.08./3.09.1876; Иванов, Куманов 1996: 251–253.

По-нататък се заявява, че пристигането в Сърбия на руския офицер – генерал Михаил Черняев, давало някои добри надежди. Черняев не гледал на българските работи „през очилата на известните сърби“. Той осъзнавал необходимостта от едно масово българско въстание. В резултат на това няколко дни преди избухването на войната българските доброволчески чети потеглили към България. В Кладово било съставено едно „настоятелство“,⁷ което да се занимава с устройството на българските доброволци. Първоначално настоятелството се състояло само от Петър Мишайков, който бил оставен в Кладово от войводата П. Хитов. Впоследствие по препоръка на Любен Каравелов в настоятелството се включил и Павел Икономов.⁸ След включването на Икономов в Кладово започнали „оние безкрайни бъркотии, оние злоупотребления с волентирите, оние кражби, тайни убийства, оние грозни кавги и други колосални глупости, всред които се извърши мисията на Каравелова.“ Според дописника въпросната „мисия“ на Л. Каравелов се характеризирала със следното: пристигащите в Сърбия храбри български доброволци срещали не хора, които да ги наредят и устройат, а хора „интриганти“, които не познавали българските интереси и не искали да знаят за тях. В резултат на това вместо да бъдат обединени в едно „добре устроено тяло“, което да се бие под българско знаме и да се стреми да проникне в България, българските доброволци били разпръснати в редиците на сръбската армия. „Един дух пронирен и лукав плетеше се като змия изсред българското дело в Сърбия, той отвори, разстрои и унищожи всичко!“

Освен към Л. Каравелов и членовете на настоятелството/отбора в Кладово белградският дописник на в. „Възраждане“ отправя остри критики и към войводите, които „бяха потеглили уж за България“. Някои от тези войводи, след като се скитали наоколо, изчезнали от четите си; други поради неспособност претърпели поражение на бойното поле, а трети били насилствено отстранени от ген. Черняев „за-

⁷ Става дума за т. нар. „Български отбор“ в Кладово.

⁸ Това твърдение е неточно. В историческата литература е установено, че първоначално Българският отбор в Кладово е имал четирима членове: Петър Мишайков, К. х. Милчинов, Христо Македонски и Иван Бобевски. Малко по-късно К. х. Милчинов и Хр. Македонски се оттеглили и на тяхно място в отбора постъпили Павел Икономов и Никола Панов (Вичкова 2019: 203–204).

рад[и] безразложното си непокорство и интриган[т]ство въ[в] войската“. Така българските доброволци, които се сражавали юнашки при Ниш, Зайчар и Видин, останали „без глава като мъртва маса“; някои от тях се разпръснали, други се върнали в Сърбия, а най-голямата част се присъединили към сръбските войски. Всичко това довело до грозното „фиаско“ на втория акт на българското движение през 1876 г.

В края на изложението си обаче белградският дописник отбелязва, че едно ново обстоятелство позволявало в Сърбия да се подеме ново българско предприятие. Пристигналите в Сърбия Владимир Йонини (руснак) и Петър Енчев (българин) – делегати на руските Славянски комитети, получили разрешение от ген. Черняев „да вземат отгоре си делото на българските чети в Сърбия“. Йонини и Енчев успели да сформират една нова голяма българска чета, която включвала главно новопристигнали доброволци. Отчитайки това, авторът на дописката препоръчва всички българи, разпръснати из частите на сръбската армия, да бъдат изтеглени от тях и включени в състава на новата чета. По този начин щяла да се създаде една „значителна българска армия“, която да нареди делото както трябва.⁹

Няколко обстоятелства показват, че редколегията на в. „Възраждане“ е смятала твърденията на своя белградски дописник за като цяло достоверни. Първо, тя специално препоръчва дописката от Белград на своите читатели, като изтъква, че от нея те най-добре ще разберат какви действия трябва да предприемат, за да успеят да вдигнат „едно второ, голямо българско въстание“, чрез което да се намесят в решаването на Източния въпрос.¹⁰ Второ, по повод на съдържащите се в дописката обвинения към дейците на Българския отбор в Кладово редколегията на в. „Възраждане“ заявява: „Колкото за г[-н] Мишайкова ние мислим, че смеем да го [в]земем под своя защита. Той вероятно не е знаел в какъв адски кръг беше запъхнат [?] и според както ни уверяват той в ония забъркани обстоятелства помогнал доста. Впрочем всяка истина ще излезе наяве“.¹¹ Както виждаме, редакторите не отричат извършването на посочените от дописника злодеяния, а само

⁹ Възраждане (Браила), I, бр. 11, 22.08./3.09.1876.

¹⁰ Пак там.

¹¹ Пак там.

се опитват да оправдаят единия от обвинените. Трето, след като прочели белградската дописка на в. „Възраждане“, членовете на Българския отбор в Кладово решили да отговорят да отправените към тях обвинения. Отборът определя тези обвинения като клевети и се опитва да изчисти името си.¹² Но според преценката на редколегиата на „Възраждане“ отговорът на Българския отбор представлявал „една безумно написана критика, в която оние, които искат да се оправдаят, сами явно се обвиняват в нея.“ Цялата българска публика вече знаела, че обвиненията на белградския дописник на в. „Възраждане“, които „отборниците“ се опитвали да представят като лъжи, всъщност са доказани факти.¹³

Защо Т. Пеев, Св. Миларов и Ив. Драсов били толкова убедени в достоверността на сведенията, съдържащи се в дописката от Белград? В своя коментар на отговора на Българския отбор в Кладово редколегиата на в. „Възраждане“ заявява също и че притежавала „писма, изпълнени с фактове“, подкрепящи твърденията на белградския дописник, които би публикувала, ако прецени, че е необходимо.¹⁴ Наличните документални данни показват, че редакторите на браилския лист наистина са разполагали и с други материали за положението на българските доброволци в Сърбия. Скоро след публикуването на белградската дописка във в. „Възраждане“ са обнародвани едно „изложение“ под надслов „Българските чети в Сърбия“,¹⁵ чийто автор сам се представя като едно от главните лица в доброволческата чета на Ф. Тотю,¹⁶

¹² Български глас (Болград), I, бр. 22, 11.09.1876; Стара планина (Букуреш), I, бр. 11, 15.09.1876. Между вариантите на отговора на Българския отбор, публикувани в тези две периодични издания, има някои дребни разлики.

¹³ Възраждане (Браила), I, бр. 19, 19.09/1.10.1876.

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Въпросното изложение е публикувано и във в. „Стара планина“. От съпоставката между двете публикации става ясно, че текстът на изложението, обнародван в известните на науката броеве на в. „Възраждане“, е непълен. Публикацията във в. „Стара планина“ съдържа една част от изложението, за която може да се предположи, че е била включена в недостигналия до нас бр. 15 на в. „Възраждане“, както и една заключителна част, която липсва във „Възраждане“. Ср.: Възраждане (Браила), I, бр. 13, 29.08./10.09.1876; бр. 16, 9/21.09.1876; бр. 18, 16/28.09.1876; Стара планина (Букуреш), I, бр. 4, 21.08.1876; бр. 5, 25.08.1876; бр. 6, 28.08.1876.

¹⁶ По-важните фигури в ръководството на Филип-Тотювата доброволческа чета през 1876 г. (с изключение на войводата) били: Димитър Павлев Иванов – секретар

и едно писмо от Олтеница, написано от друг неустановен участник в българското доброволческо движение. Според редколегията на „Възраждане“ изложението за българските чети „потвърждава доводите на нашата дописка от Белград“.¹⁷ Основателен ли е обаче подобен извод?

В „Българските чети...“ са описани няколко случая, свързани с отношението на сръбското командване към българите и действията на войводите. По думите на автора четите на П. Хитов и Ил. Марков потеглили към бойното поле „съ[с] сръбско знаме“. Единствената чета, която носела българско знаме, била тази на Ф. Тотю. Но когато стигнали в Неготин, Тотювите четници били принудени да свалят българското знаме, понеже полковник Милойко Лешанин заплашил, че в противен случай ще ги обезоръжи.¹⁸ След като всички български чети се въоръжили в Зайчар, П. Хитов и Ил. Марков повели дружините си малко по-напред и „прибързали“ да влязат в бой с османците. В резултат на това те изпаднали в „мъчно положение“. Но благодарение на четата на Ф. Тотю, която пристигнала на помощ, българите успели да отблъснат противника. Щом битката приключила Тотювите четници предложили всички българи да продължат към Пандирало и Бабина глава,¹⁹ където се намирали сръбските войски. П. Хитов и Ил. Марков обаче не пожелали да тръгнат и останали в местността

на четата; Никола Живков – член на щаба на четата; Стефан Мазакوف – командир на I взвод; Тодор Ковачев Ходжата – командир на II взвод; Тома Хитров – командир на III взвод; Филип Симидов – командир на IV взвод, Димитър Кекеров – инструктор; Григорий Филипович Зандрик – руски офицер, инструктор, и Валтер Попович – руски офицер, инструктор (Чолов 2003: 149). От съдържанието на „Българските чети...“ става ясно, че авторът е българин. Следователно двамата руски офицери отпадат от списъка с възможни автори. Сред дейците, които можем да изключим, е и Д. Кекеров. Името на последния се споменава на два пъти в разказа, написан в първо лице, единствено число. Освен това авторът на „Българските чети...“ представя Д. Кекеров като косвен виновник за някои от нещастията, които сполетели четата. Вж. Възраждане (Браила), I, бр. 16, 9/21.09.1876.

¹⁷ Възраждане (Браила), I, бр. 13, 29.08./10.09.1876.

¹⁸ Впоследствие благодарение на застъпничеството на председателя на Българското благотворително общество в Кишинев – Иван Степанович Иванов, и руския офицер полковник Николай Киреев четниците на Ф. Тотю получили право отново да развееят българското си знаме. Вж. Възраждане (Браила), I, бр. 13, 29.08./10.09.1876.

¹⁹ Хълм, известен също и с името Нешков връх, намиращ се близо до Цариброд/Димитровград, дн. Сърбия.

Корито, където „загубили голяма част от дружината си“.²⁰ Друг проблем, с който се сблъскала четата на Ф. Тотю, бил, че след като преминала границата при Пандирало, сръбският военачалник подполковник Узун Миркович ѝ попречил да се насочи към Балкана и „почти насила“ я върнал назад, за да помага на сръбската армия.²¹ Въпреки трудностите българските чети все пак успели да навлязат в България. Близо до село „Белий мех“²² четниците на Ф. Тотю водили сражение с превъзхождащи ги по численост османски войски. Очевидец на това сражение бил П. Хитов. Но вместо да се притече на помощ войводата Хитов решил да изтегли своите хора назад към Сърбия. Съвсем скоро, въпреки негодуванието на четниците си, Ф. Тотю също решил да се върне в Сърбия.²³ Мотивът му бил, че „Панайот го оставил и той сам не можел с толкова хора нищо да направи“.²⁴ Завърналите се в Сърбия четници на Ф. Тотю заявили, че желаят да бъдат разпуснати, понеже тяхната цел да действат в България се е провалила. Въпреки това петдесет от тях били „на сила“ изпратени към Вратарница начело с един сърбин. В различни части на сръбската армия били изпратени и някои от четниците на П. Хитов, Ил. Марков и Христо Македонски. Останалите български четници се разпръснали.²⁵

Любопитни твърдения откриваме и в писмото, което редколегијата на в. „Възраждане“ получила от Олтеница. Авторът му заявява, че на свои разноски е повел 20 доброволци към Сърбия, понеже вярвал, че събралите се там българи се снабдяват с всички необходими потребици „и се изпращат да се бият за българското освобождение“. Оказало се обаче, че българските доброволци се изпращат на бойното поле боси и само с по една пушка, а за преминаване в България не ставало и дума. Когато отишли в Кладово, авторът и неговите другари срещнали няколко българи, които били „несамостоятелни и без никакво влияние пред сърбите“. Поради това те решили да се оплачат на определения за „посредник“ между българските доброволци и

²⁰ Възраждане (Браила), I, бр. 13, 29.08./10.09.1876.

²¹ Пак там.

²² Вероятно се има предвид днешното село Белимел, Община Чипровци.

²³ Възраждане (Браила), I, бр. 16, 9/21.09.1876.

²⁴ Възраждане (Браила), I, бр. 18, 16/28.09.1876.

²⁵ Пак там.

сръбското правителство Л. Каравелов. Последният обаче им отговорил: „Тук е сръбска земя и който поменува за българщина, ще бъде застрелян!“ По-нататък в писмото се разказва, че авторът и неговите другари преминали границата, но не успели веднага да отидат в Балкана, понеже сърбите на четири пъти ги спирали и ги карали да се бият заедно с тях. Накрая групата успяла да се откъсне от сръбската армия и да потегли към Стара планина. По пътя доброволците страдали от студ и глад. И тъй като „войводите“ им казали, че с това свое ходене щели да направят повече зло отколкото добро, те решили да се върнат в Сърбия.²⁶

Както виждаме, сведенията от „Българските чети в Сърбия“ и писмото от Олтеница наистина се припокриват с част от информацията в по-рано публикуваната белградска дописка. При това положение доверието, с което Т. Пеев, Св. Миларов и Ив. Драсов се отнасят към твърденията на своя дописник от Белград, изглежда оправдано. Не бива обаче да се изключва и възможността позицията на редколегията на в. „Възраждане“ по въпроса за достоверността на дописката от Белград да е повлияна и от някои други фактори. Известно е, че по различни причини и тримата редактори на браилския лист били негативно настроени към човека, когото белградският дописник посочва като главен виновник за нещастията на българските доброволци – Л. Каравелов (Боршуков 1976: 388; Хаджиниколова 1996: 190; Иванов 2025: 488). Показателни за това са няколко редакторски публикации във „Възраждане“.²⁷ Знаем също и че след провала на опита за въстание в България от м. септември 1875 г. Ив. Драсов започва кампания, чрез която се опитва да прехвърли вината за случилото се върху войводата П. Хитов (Митев 1997: 412; Иванов 2025: 409–411).

Обстоятелството, че сред членовете на редколегията на в. „Възраждане“ е имало известни настроения срещу две от лицата, към които са насочени стрелите на белградския дописник, дава основание да се предположи, че тяхната преценка може би не е най-меродавната.

²⁶ Възраждане (Браила), I, бр. 13, 29.08./10.09.1876.

²⁷ Възраждане (Браила), I, бр. 12, 26.08./7.09.1876 (Редакторски отговор на едно писмо, получено от Букурещ); бр. 13, 29.08./10.09.1876 (Статия, озаглавена „Български посланик в Белград“).

Поради тази причина е необходимо дописката от Белград да се съпостави не само с писмата и другите материали, с които са разполагали Т. Пеев, Св. Миларов и Ив. Драсов, но също и с останалите по-важни източници за положението на българските доброволци в Сърбия през 1876 г. Резултатите от моя опит в това отношение позволяват четири основни извода:

1) Като главни причини за забавянето на похода на българските доброволчески чети към България наистина могат да се посочат нежеланието на войводите да тръгнат на бой с по-малко от „2–3 000 души“ и пречките, създавани от сръбското правителство. В дописка до в. „Български глас“, изпратена от Кладово на 15 юни 1876 г., се заявява, че когато се подготвяли да потеглят към бойното поле, четниците на П. Хитов, Ф. Тотю, Ил. Марков и Цеко Петков били „на брой до 2 000 души“.²⁸ Според друга дописка от Кладово, подписана с инициал „К“, ген. М. Черняев съветвал българските войводи да почакаат и да преминат в България едва когато съберат достатъчно доброволци и след като Сърбия започне война. Войводите се вслушали в този съвет.²⁹ Вниманието заслужават и мемоарните свидетелства на Велко Абаджиев – един от участниците в доброволческата чета на П. Хитов. По думите на Абаджиев цял месец преди началото на Сръбско-турската война четниците на П. Хитов го умолявали да тръгнат към България. Войводата обаче първоначално отказал с мотива, че доброволците са „малцина“ и трябва да дойдат още (Абаджиев 1924: 32). Друг участник в доброволческото движение през 1876 г. – известният поборник и летописец Филип Симидов, разказва следното: „Събрани с четите на Панайота Хитюв и на дядя Иля Марков, ний искахме да заминем към границата, но ни бавеха. Дали няма да се повтори историята на българските легиони от 1862/68 години, си казвахме“ (Симидов 1900: 539). В заключителната част на „Българските чети в Сърбия“ пък се заявява, че по време на Априлското въстание официална Сърбия се бавела в дипломатически преговори и задържала събралите се на

²⁸ Български глас (Болград), I, бр. 10, 22.06.1876.

²⁹ Български глас (Болград), I, бр. 16, 3.08.1876.

нейна територия български доброволци, които нямали търпение да преминат в отечеството си.³⁰

2) Сръбските граждански и военни власти наистина проявявали известни денационализаторски стремежи към доброволците от български произход. За опити на Сърбия да попречи на българите да се бият под свое знаме се споменава не само в „Българските чети...“, но също и в мемоарните свидетелства на Ф. Симидов, В. Абаджиев и дори в тези на добронамерения към сръбския народ войвода Хр. Македонски (Симидов 1877а: 31; Симидов 1877б: 25; Симидов 1900: 537; Абаджиев 1924: 38; Македонски 1896: 171, 175). За доказан факт може да се счита и твърдението, че сръбските власти умишлено не позволявали българските чети да бъдат обединени в една голяма бойна единица. Това твърдение се подкрепя от една дописка до в. „Нова България“, изпратена от Кладово на 26 юли 1876 г.³¹, от писмото, което Стефан Стамболов пише до Българското централно благотворително общество в Букурещ на 26 август с. г. (Иванов, Куманов 1996: 251), от изложението „Българските чети в Сърбия“³² и от някои мемоарни свидетелства (Симидов 1877а: 10, 62; Македонски 1896: 178).

3) Белградският дописник на в. „Възраждане“ и авторът на обнародваното в същия вестник писмо от Олтеница не са единствените, които обвиняват членовете на Българския отбор в Кладово и персонално Л. Каравелов за нещастията, сполетели доброволците. В дописка от Турну Северин, чийто автор също се представя като участник в четите, се твърди, че Л. Каравелов от цялото си сърце и душа се стараел не за ползата на българските доброволци, а „за ползата на сърбите“. Дописникът е на мнение, че ако Каравелов бил „чист патриот“, то той трябвало да вземе мерки за облекчение на нещастното положение на доброволците, а не „да гледа за своя собствен джеб“.³³ От коментара на редактора на „Български глас“ – Киро Тулешков, става ясно, че той не приемал твърденията на дописника си за чиста монета.³⁴ Няколко дни по-късно К. Тулешков получил писмо и от четническия

³⁰ Стара планина (Букурещ), I, бр. 6, 28.08.1876.

³¹ Нова България (Гюргево), I, бр. 19, 31.07.1876.

³² Стара планина (Букурещ), I, бр. 6, 28.08.1876.

³³ Български глас (Болград), I, бр. 21, 4.09.1876.

³⁴ Пак там.

войвода Тодор Велков. В това писмо се разказвало за лошото отношение на сърбите към българските юнаци, както и за „грубите постъпки на г[-н] Каравелова и на г[-н] Мишайкова“. Сведенията на Т. Велков убедили К. Тулешков да преосмисли позицията си и от защитник той също се превърнал в обвинител както на Л. Каравелов, така и на П. Мишайков.³⁵ Сред критиците на П. Мишайков и останалите членове на Българския отбор се нарежда и Ст. Стамболов. В писмото си до БЦБО от 26 август 1876 г. Стамболов пише: „Ще бъде потребно да се настанят по-честни личности в Кладово, които да помагат, а не да оголват и експлоатират нашите юнаци“ (Иванов, Куманов 1996: 251). Дават ли ни обаче тези сведения достатъчно основание да приемем, че вината за тежкото положение на българските доброволци наистина принадлежи на Л. Каравелов и на членовете на Кладовския отбор?

В своя отговор на белградския дописник на в. „Възраждане“ дейците на Българския отбор в Кладово – П. Мишайков, П. Икономов и Н. Панов, заявяват, че било много лесно „да се каже за Ивана и Драгана, че са сторили това или онова“. Казаното обаче трябвало и да се докаже. „Отборът – продължават Мишайков, Икономов и Панов – яви [в]сичко комуто и дето трябваше и моли за улучшение [т.е. подобрение – рус ез.]. Грешката не е наша, че думите ни не са взеха или не можаха да се вземат въ[в] внимание от компетентното място.“³⁶ Наличните документални данни показват, че Кладовският отбор наистина се е постарал да уведоми българската общественост за това какви средства е получил и за какво ги е изразходвал. Тази негова „равносметка“ била изпратена до някои български вестници още през м. юли 1876 г.³⁷ Но според едно друго съобщение на Българския отбор в Кладово средствата, събрани от него, не били достатъчни за набавянето на всички потребности, необходими на доброволците. Поради това отборът подканя българските патриоти да му се притекат на помощ и „с готовност да жертвovat [в]секой според силите си“.³⁸ В под-

³⁵ Български глас (Болград), I, бр. 23, 18.09.1876.

³⁶ Стара планина (Букурещ), I, бр. 11, 15.09.1876; Български глас (Болград), I, бр. 22, 11.09.1876.

³⁷ Български глас (Болград), бр. 13, 13.07.1876; Нова България (Гюргево), I, бр. 14, 14.07.1876.

³⁸ Нова България (Гюргево), I, бр. 25, 22.08.1876.

крепа на твърденията на Кладовския отбор може да се посочат сведенията от едно писмо до руския вестник „Новороссийский телеграф“ с дата 28 юли 1876 г. Авторът на писмото, който най-вероятно е кореспондент на споменатия руски вестник в Румъния,³⁹ заявява, че броят на българските доброволци в Кладово бил толкова голям, „щото не постигват средствата и на половината, за да са удовлетворят потребните необходимости“. Поради тази причина българските доброволци не били въоръжени „твърде добре“ и се изпращали на бойното поле с пушки от „ветата система“.⁴⁰ При това положение обвиненията, които белградският дописник и други съвременници отправят към дейците на Българския отбор, според събраните и представените данни са неоснователни. Обвиненията към Л. Каравелов засега също остават недоказани.

4) Белградският дописник на в. „Възраждане“ не е сам и в критиките и обвиненията си към войводите на българските доброволчески чети. Ето няколко примера: в едно „отворено писмо“ от Турну Мъгуреле, изпратено до в. „Нова България“, се изказва съмнение да не би П. Хитов, Ф. Тотю и останалите войводи „като прости хора“ да са били „подкупени“ от сръбското правителство.⁴¹ В гореспоменатата дописка от Турну Северин до в. „Български глас“ се твърди, че П. Хитов и Ф. Тотю сеели интриги, не слушали дружините си, искали „да правят всичко по свой кеф“, а накрая отишли в Белград заедно с Л. Каравелов „да пият черното неготинско вино и да обикалят Палилула,⁴² като си засукват черните намазани с помада мустачки, а момчетата нека да умират от глад“.⁴³ От друга публикация във в. „Български глас“ научаваме, че няколко ученици от Болградската гимназия, които заминали за Сърбия като доброволци, но впоследствие се върнали,

³⁹ Писмото е изпратено от Букурещ.

⁴⁰ Български глас (Болград), бр. 17, 10.08.1876.

⁴¹ Нова България (Гюргево), I, бр. 14, 14.07.1876. Въпросното „отворено писмо“ е подписано „Няколко българи от Турну Мъгуреле“. Наличните документални данни обаче показват, че писмото е написано само от един човек. Вж. Нова България (Гюргево), I, бр. 17, 24.07.1876 („От редакцията“); Български глас (Болград), I, бр. 17, 10.08.1876 (Дописка „Из Турну Мъгуреле“).

⁴² Квартал в Белград.

⁴³ Български глас (Болград), I, бр. 21, 4.09.1876.

твърдели, че Ф. Тотю и П. Хитов били „продали“ част от предоставените им топове и пушки. Поради това ген. Черняев решил да ги „застреля“.⁴⁴ Според автора на една дописка от Белград с дата 23 август 1876 г. Ф. Тотю бил временно „запрян“ от сръбските власти (?).⁴⁵ В „Българските чети...“ се съдържат някои упреци към войводите за това, че били „малодушни“, „нерешителни“ и не смеели да ударят напред като виждали, че „сърбите губят и губят“.⁴⁶ Според В. Абаджиев четниците на П. Хитов и Ф. Тотю били недоволни от тяхното решение да се върнат в Сърбия. Тотювите четници дори изготвили специално прошение до ген. М. Черняев, в което му се оплакали, че войводата им ги завел не във вътрешността на България, а в чуждата земя да страдат голи, боси и гладни. Ф. Тотю пък на свой ред се оплакал на ген. Черняев както от четниците си, така и от останалите войводи (Абаджиев 1924: 54, 57–58).

Част от посочените обвинения към българските войводи – например твърдението, че те са продали част от предоставеното им оръжие, били опровергани още непосредствено след своята поява.⁴⁷ Останалите обвинения са или недоказани, или чисто субективни. Тяхната поява може да се обясни с обстоятелството, че според някои сведения една част от участниците в българското доброволческо движение през 1876 г. се отличавали не със своята смелост и жертвоготовност, а със склонността си към интригантство. По думите на К. Тулешков някои от доброволците си въобразявали, че като отидат в Сърбия „ще найдет меки постели да си лежат“, а като свърши войната щели да се хвалят, че „избили турците“. Но тъй като плановете им не се осъществили, въпросните „мързеливци“ се върнали и започнали да сеят интриги.⁴⁸ Дописникът на в. „Български глас“ от Турну Северин

⁴⁴ Пак там, I, бр. 52, 11.06.1877.

⁴⁵ Стара планина (Букурещ), I, бр. 7, 1.09.1876.

⁴⁶ Пак там, I, бр. 6, 28.08.1876.

⁴⁷ Български глас (Болград), I, бр. 52, 11.06.1877. К. Тулешков съобщава, че когато попитал болградските ученици на кого П. Хитов и Ф. Тотю били продали въпросните топове и пушки, отговорът бил – „на сръбското правителство“. Изводът на редактора на „Български глас“, че по този начин учениците сами изобличи лъжата си според мен е основателен.

⁴⁸ Пак там, I, бр. 20, 28.08.1876.

потвърждава, че част от завърналите се от Сърбия българи действително били „мързеливци“. Като такива той посочва някои от гореспоненатите ученици от Болградската гимназия.⁴⁹ В. Абаджиев пък разказва, че когато отишъл в Белград след разпускането на българските доброволци, той срещнал както смели мъже, участвали в битки, така и хора, които очаквали свободата наготово и не са помирисвали барут (Абаджиев 1924: 73–74).

Дописката до в. „Възраждане“, изпратена от Белград на 12/24 август 1876 г., е типичен пример за това, че информацията от периодичния печат трябва да се използва внимателно. От една страна, въпросната дописка потвърждава и обогатява сведенията, които откриваме в някои от най-важните източници за положението на българските доброволци в Сръбско-турската война. Това обстоятелство показва, че нейният автор е бил добре запознат със състоянието на „българските работи“ в Сърбия. От друга страна обаче, белградската дописка до в. „Възраждане“ спомага водещите личности в българското доброволческо движение през 1876 г. да бъдат несправедливо дискредитирани. Ако някой ден успеем да установим самоличността на дописника, вероятно ще можем да отговорим и на въпроса защо той разпространява тези тенденциозни слухове – поради лична вражда, завист или просто в резултат на предоверяване на достигнала до него несигурна информация. Най-ценният урок, който можем да научим от източници като коментиранията дописка, е, че събитията винаги трябва да се описват възможно най-безпристрастно и само на основата на доказани факти. Понеже, както заявява редколегията на в. „Възраждане“, рано или късно „всяка истина ще излезе наяве“.

БИБЛИОГРАФИЯ

Абаджиев, Велко. 1924. *Спомени от въстанията*. Лом, Обнова. (Abadzhiev, Velko. 1924. *Spomeni ot vastaniyata*. Lom, Obnova.)

Богданов, Иван. 1996. Светослав Миларов. Живот и творческа съдба. В: Иван Богданов. *Литературни студии. Проблеми и профили*. София,

⁴⁹ Пак там, I, бр. 21, 4.09.1876.

Български писател, с. 195–285. (Bogdanov, Ivan. 1996. Svetoslav Milarov. Zhi-vot i tvorcheska sadba. V: Ivan Bogdanov. *Literaturni studii. Problemi i profili*. Sofia, Balgarski pisatel, s. 195–285.)

Боршуков, Георги. 1976. *История на българската журналистика 1844–1877, 1878–1885*. Второ допълнено издание. София, Наука и изкуство. (Borshukov, Georgi. 1976. *Istoriya na balgarskata zhurnalistika 1844–1877, 1878–1885*. Vtoro dopalнено izdanie. Sofia, Nauka i izkustvo.)

Вичкова, Даниела. 2019. *Българското централно благотворително общество. Т. 1. Създаване, структура и дейци (1876–1877)*. София, Дио-Мира. (Vichkova, Daniela. 2019. *Balgarskoto tsentralno blagotvoritelno obshte-stvo. T. 1. Sazdavane, struktura i deytsi (1876–1877)*. Sofia, DioMira.)

Възвъзова-Каратеодорова, Кирила, Жечев, Николай. 2007. *Иван Драсов в българското национално революционно движение (1870–1877 г.)*. Документален сборник. Варна, Славена. (Vazvazova-Karateodorova, Kirila, Zhechev, Nikolay. 2007. *Ivan Drasov v balgarskoto natsionalno revolyutsionno dvizhenie (1870–1877 g.)*. Dokumentalен sbornik. Varna, Slavena.)

Димитров, Страшимир, Манчев, Кръстьо. 1999. *История на балканските народи. Т. I (XV–XIX век)*. Второ издание. София, Парадигма. (Dimitrov, Strashimir, Manchev, Krastyo. 1999. *Istoriya na balkanskite narodi. T. I (XV–XIX vek)*. Vtoro izdanie. Sofia, Paradigma.)

Иванов, Денис. 2025. *Иван Драсов – непознатият и недооценен деец на българското националноосвободително движение*. Пловдив, УИ „Паисий Хилендарски“. (Ivanov, Denis. 2025. *Ivan Drasov – nepoznatiyat i nedootsenen deets na balgarskoto natsionalnoosvoboditelno dvizhenie*. Plovdiv, UI „Paisiy Hilendarski“.)

Иванов, Димитър, Куманов, Милен. 1996. *Стефан Стамболов. Публицистика 1875–1895*. София, Отечество. (Ivanov, Dimitar, Kumanov, Milen. 1996. *Stefan Stambolov. Publitsistika 1875–1895*. Sofia, Otechestvo.)

Леков, Дочо. 1978. *Тодор Пеев. Страници от живота и съдбата на един възрожденец*. София, Отечествен фронт. (Lekov, Docho. 1978. *Todor Peev. Stranitsi ot zhivota i sadbata na edin vazrozhdenets*. Sofia, Otechestven front.)

Македонски, Христо. 1896. *Записки на Христо Н. Македонски. Бивш войвода въ[в] въстанията за освобождението на България (1852–1877)*. София, Напредък. (Makedonski, Hristo. 1896. *Zapiski na Hristo N. Makedonski. Bivsh voyvoda va[v] vastaniyata za osvobozhdenieto na Balgariya (1852–1877)*. Sofia, Napredak.)

Манчев, Кръстьо. 1999. *История на Сърбия*. София, Абагар. (Manchev, Krastyo. 1999. *Istoriya na Sarbiya*. Sofia, Abagar.)

Митев, Пламен. 1997. Панайот Хитов и „Заарското движение“ от 1875 г. – *Родина*, № 1–2, с. 155–165. (Mitev, Plamen. Panayot Hitov i „Zaar-skoto dvizhenie“ ot 1875 g. – *Rodina*, № 1–2, s. 155–165.)

Симидов, Филип. 1900. *Прочутия[t] Филип Тотю войвода (наречен „хвърковатия Тотю“)*. Русе, Електрикопарна тихо-хромолитография на Д. М. Дробняк. (Simidov, Filip. *Prochutiya[t] Filip Toyu voyvoda (narechen „hvarkovatiya Toyu“)*). Ruse, Elektrikoparna tiho-hromo-litografiya na D. M. Drobnyak.)

Симидов, Филип. 1877а. *Съвременни записки за българските чети в Сърбия в 1876. Покрита храброст. Кн. I. Битката при Флорентина*. Гюргево, Нова България. (Simidov, Filip. 1877а. *Savremenni zapiski za balgarskite cheti v Sarbiya v 1876. Pokrita hrabrost. Kn. I. Bitkata pri Florentina*. Gyurgevo, Nova Balgaria.)

Симидов, Филип. 1877б. *Съвременни записки за българските чети в Сърбия в 1876. Покрита храброст. Кн. II. Битката при Гредетинските планини*. Гюргево, Нова България. (Simidov, Filip. 1877б. *Savremenni zapiski za balgarskite cheti v Sarbiya v 1876. Pokrita hrabrost. Kn. II. Bitkata pri Gredetinskite planini*. Gyurgevo, Nova Balgaria.)

Стателова, Елена. 1976. „Ето ме цял пред вас...“ (Светослав Миларов)“. В: *Върхове на българската журналистика. Т. I*. София, Наука и изкуство, с. 321–338. (Statelova, Elena. 1976. „Eto me tsyal pred vas...“ (Svetoslav Milarov)“. V: *Varhove na balgarskata zhurnalistika*. T. I. Sofia, Nauka i izkustvo, s. 321–338.)

Хаджиниколова, Елена. 1996. *Българите и Сръбско-турската война 1876*. София, Св. Георги Победоносец. (Hadzhinikolova, Elena. 1996. *Balgarite i Srabsko-turskata voyna 1876*. Sofia, Sv. Georgi Pobedonosets.)

Чолов, Петър. 2003. *Българските въоръжени чети и отряди през XIX в.* София, АИ „Марин Дринов“. (Cholov, Petar. 2003. *Balgarskite vaorazheni cheti i otrjadi prez XIX v.* Sofia, AI „Marin Drinov“.)